

Українська мова

УДК: 81'267.45:070

Левченко Т.М.

доцент кафедри української лінгвістики

та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький

державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

СУБСТАНДАРТНА ЛЕКСИКА У МОВІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ (на матеріалі кримінального жаргону)

У статті проаналізовано субстандартну лексику, яка містять у собі велику силу експресії та емоційної наснаги і здавна вважається однією із специфічних ознак мови засобів масової комунікації. Саме кримінальні жаргонізми набагато виразніше, ніж інша субстандартна лексика, виявляється у мові засобів масової комунікації, демонструючи оцінне, експресивне чи емоційне забарвлення.

Зазначено, що одним із динамічних процесів сучасної української мови є жаргонізація мови і мовлення, через те що вона обумовлена багатьма причинами. Однією з них є демократизація суспільного спілкування, що викликане взаємодією літературної мови і некодифікованими підсистемами, дією засобів масової інформації, які поширюють кримінальний жаргон як експресивний засіб та звикання до жаргону у широких верств населення. Масштаб жаргонізації досягнув такого рівня, що лінгвісти почали говорити про формування загального жаргону, проміжного утворення на межі літературної мови і соціальних діалектів, називати його особливим функціонально-стилістичним розрядом, загальним жаргоном, інтержаргоном, жаргонізованим розмовним мовленням.

З'ясовано, що субстандартна лексика – ефективний засіб оцінки, гумору та сатири. Проте тут вона, не втрачаючи власного специфічного

стильового забарвлення, набуває нових стилістичних функцій, пов'язаних з основною настановою публіцистики – бути засобом образності і виразності. Найбільшого поширення в мові засобів масової комунікації набули лексеми кримінального жаргону, що є складовою субстандартної лексики.

Доведено, що саме кримінальні жаргонізми є вдалим засобом гострої образної характеристики тих чи інших негативних рис і властивостей героїв публікацій. Такі жаргонізми, як правило, з великою емоційно-експресивною силою засуджують негативні риси – егоїзм, жадібність, цікавість, настирливість і вживаються у публікаціях на теми влади, політики, виборів, економічної сфери, грошей.

Велика кількість лексем кримінального жаргону виходять за межі корпоративного жаргону і переходять у фонд загального жаргону, широко функціонуючи в усному вжитку та засобах масової комунікації. Кожна з аналізованих лексем підпорядкована певній авторській настанові і несе в собі певне стилістичне навантаження.

Ключові слова: *арго, кримінальний жаргон, мова засобів масової комунікації, субстандартна лексика.*

Постановка проблеми. Мова сучасних засобів масової комунікації характеризується підвищеною експресивністю. Експресивна функція мови набуває нових проявів у вживанні субстандартної лексики, яка має потужний експресивно-емоційний потенціал. Дослідженню цього шару лексики та умовам її функціонування в сучасному газетно-публіцистичному дискурсі, присвячені численні праці вітчизняних та зарубіжних учених. Незважаючи на велику кількість досліджень субстандартної лексики, її функціональна природа ще до кінця не розкрита, вказана проблема ще не стала предметом спеціального дослідження в українському мовознавстві.

Для мови українських засобів масової комунікації початку ХХІ ст. характерне вживання жаргонної лексики, яку фахівці вважають одним із

найдискусійніших явищ мовленнєвої культури. Думки дослідників з приводу цього феномену розходяться досить діаметрально. Мова сучасних засобів масової комунікації характеризується підвищеною експресивністю, яка набуває нових проявів у вживанні субстандартної лексики, адже вона має потужний експресивно-емоційний потенціал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначені факти наочно актуалізують гостроту проблеми, яка залишається невирішеною протягом багатьох років, а, отже, дає підстави для комплексного вивчення субстандартної лексики на матеріалі кримінального жаргону у мові засобів масової комунікації. В українській лінгвістиці зазначена проблема досліджується і трактується в різних аспектах, зокрема окремі аспекти функціонування субстандартної лексики в публіцистичному стилі стали об'єктом вивчення багатьох лінгвістів. Вивченню молодіжного сленгу присвятили свої дослідження О. М. Береговська [1], Є. В. Митрофанов, Т. Г. Нікітіна [2]; кримінальні жаргонізми розглядають В. М. Мокієнко [6], Н. В. Третяк [9]; жаргонно-сленговій комунікації усного мовлення приділяють увагу Л. О. Ставицька [8], Л. Т. Масенко [4], Т. І. Ніколашина [7] та ін.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що проблема вживання субстандартної лексики у засобах масової комунікації, зокрема кримінальних жаргонізмів, на сучасному етапі недостатньо вивчена, що зумовлює актуальність нашого дослідження. Вирішенню зазначеної проблематики сприятиме глибше дослідження субстандартної лексики у сучасних засобах масової комунікації.

Постановка завдання. Відтак, нашим завданням є: описати структурно-функціональні особливості субстандартної лексики у засобах масової комунікації та їх роль у побудові публіцистичних текстів; розкрити експресивно-оцінний потенціал кримінального жаргону у засобах масової комунікації.

Виклад основного матеріалу. Аналіз кримінальних жаргонізмів свідчить, що в місцях позбавлення волі завжди існували тюремні общини. М. Грачов зазначає, що в XIX ст. функціонував арготизм *влазне* – грошовий внесок новачка-ув'язненого за право бути в тюремній общині. Сьогодні активно вживається лексема *общак* – слово, яке з'явилося в часи становлення *злочинців у законі* як еліти кримінального світу і яке засвідчує, що злочинська каса видає гроші всім нужденним, але левова частка належить еліті кримінального угруповання. Сучасні реалії життя засвідчують, що *общак* використовують з комерційною метою. Одне із значень арготизму *общак*, яке найбільш поширене в загальному жаргоні і часто вживається у мові засобів масової комунікації – загальний грошовий фонд, загальна власність кримінального світу [6, с. 84]. Арготизм *общак* виконує експресивну функцію, адже вживається у повідомленнях не кримінальної хроніки, а найчастіше в текстах, які описують політичну, економічну ситуацію чи події в Україні, напр.: *«Янукович був класичним главою мафії. Він розглядав державу як систему збору **общака** і зовсім не соромився цього»* («Україна молода», 22.01.19); *«Офшорний **«общак»**. Що пов'язує українських податківців з мільярдною аферою у Молдові?»* («Главком», 31.08.16); *«Співробітник митниці на умовах повної анонімності розповів журналістам про мільйони доларів, які з усіх митниць України везли до Києва на нібито **«общак»** довірених осіб Порошенка»* («Антикор», 16.06.19); *«Тобто, щоб добитися підвищення тарифів для державних компаній, треба знизити тариф для теплових електростанцій. Читай – трошки обрізати апетити Ахметова в отриманні ним пайки **«енергетичного общака»**»* («УНІАН», 17.09.18). Наведені приклади свідчать про те, що арготизм *общак* має високий ступінь негативного оцінного забарвлення і використовується з метою висловити відповідні емоції і почуття (обурення, докір, гнів, осуд) до реального стану справ у політиці, бізнесі, економіці, владі.

Угрупування *злочинців у законі* з'явилося у 20-30-х рр. XX століття. Потужна каста злочинного світу, яка в подальшому вплинула на всю

злочинність, тобто кримінальники почали жити за законами *законників* – так почали називати еліту злочинного світу. Досить часто аналізовані арготизми зустрічаються в українських засобах масової комунікації кримінальної тематики, напр.: *«Злодії в законі, які живуть в Україні, розставили «смотрящих» у кожній області»* («Цензор», 25.10.18); *«В Одесі зранку йде спецоперація щодо криміналітету. Епізод: поліція вилучила зі схованки «общак» злодія в законі – 1,069 млн \$, 90000 євро* («Україна молода», 07.09.17); *«Верховна Рада відхилила законопроект щодо відповідальності для «злочинців в законі» та за злочини, вчинені злочинними угрупованнями»* («Україна молода», 17.05.16). Отже, використання кримінального жаргонізму *«злочинців в законі»* є частотним для сучасної публіцистики, має негативну конотацію і розширивши сферу свого застосування, функціонує у мові законодавства, наприклад на «Офіційному порталі Верховної Ради України» (02.12.14) розміщено Проект закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності для *«злочинців в законі»* та злочини, вчинені злочинними угрупованнями).

У *злочинців в законі* існувало три види покарань, зокрема публічним ляпасом злодія переводили на нижчу кримінальну сходинку – у *фрайєри* або *мужики* [2, с. 65]. За словником Л.О. Ставицької лексема *фраєр* має дев'ять значень, проте засоби масової комунікації використовують, відповідно до теми публікації, переважно два значення: 1. *крим.*; *несхвальн.* Недосвідчений злодій; 2. *мол.* Будь-яка особа чоловічої статі [8, с. 343]. Таку багатозначність аналізованої лексеми пояснює дослідник арго М.О. Грачов, який зазначає, що на початку ХХ століття деякі арготизми функціонували в кримінальному середовищі та одночасно у звичайному соціумі, тобто переважна більшість населення пристосувала їх до своїх потреб, щоб називати певних осіб, предмети і явища. До таких належить і арготизм *фраєр* [2, с. 60]. У засобах масової комунікації зустрічаємо: *«Бог не **фраєр**, він все бачить: російський губернатор розкритикував ЗМІ за публікацію про дорогу автівку єпископа»* («Главком», 01.06.17); *«Але нічий зусилля не змусять тих, хто пішов на*

смерть, виступивши проти переважаючого багато разів противника, схилити голову перед дрібними **фраєрами** – не для цього стільки людей в землі і стільки сліз виплакали, – додав Ходаковський» («Газета по-українськи», 09.01.18). Експресивно забарвлена лексема *фраєр* вводиться у контекст з метою авторського іронічно-глузливого ставлення до описуваного та передачі власних почуттів, що сприяє створенню яскравих стилістичних фраз.

Мовою аргі переведення на нижчу сходинку злодія в кримінальному світі називалося *дати по рогах /вухах*. Покарання відбувалося за рішенням злодійської сходки – на «зборах рівних» (злодійські збори називалися також, *тусівками, сходняками, правокачками*. Жаргонізм *сходняк*, який часто вживається у мові засобів масової комунікації має значення: «збори злодіїв для вирішення конфліктів і поточних питань» [6, с. 577], напр.: «Співробітники правоохоронних органів затримали 12 кримінальних авторитетів, які приїхали на «сходняк» в Дніпропетровськ» («Українська правда», 04.05.16); «В лютому 2014 року в Луганську був **сходняк**. Приїхали брат Наталії Королевської і Сергій Глазьев, радник Путіна, який часто до нас їздив» («Високий замок», 01.06.16). Як видно з наведених прикладів жаргонізм розширив сферу тематичного застосування. За допомогою жаргонізму *сходняк* журналісти у сучасній пресі намагаються правдиво і точно відтворити події чи назвати реалії сьогодення у владі та політиці. У публіцистичних текстах жаргонізм набуває стилістичної маркованості і несе заряд експресії, а його значення розкривається у контексті і не потребує спеціального пояснення.

Жаргонізм *тусівка* – один із найчастотніших, що активно вживається у розмовному мовленні, а також у засобах масової комунікації, причому контексти свідчать про вихід цього слова за межі аргі і жаргону, наприклад: «І відносини у невеличких літературних, стихійно утворених інтернет-**тусівках**, де люди спілкуються, обмінюються думками, читають» («День», 12.02.15). «Співак показав **тусівку** «Золотого глобуса», а також тих, хто

отримав цього року нагороди» («Високий замок», 12.01.19); «На руїнах виноградівського замку Канків відбулась молодіжна творча **тусівка** «Сонячний колізей»» («Mukachevo.ua», 26.08.17). На сьогоднішній день у жаргонізму **тусівка** з'явилося значення «спілкуватися, дружити», адже тусуються артисти, художники, політики, напр.: «Я своє відпрацював. І я дивлюся на нашу політичну **тусівку**, яка є в Україні. Сюди страшно повертатися» («Кореспондент.net», 14.09.18). У цьому контексті стилістично знижена жаргонна нелітературна форма **тусівка** у сполученні зі словом *політична* використане для створення негативного іронічного звучання.

Арготизм *правокачка* утворений від словосполучення *качати права* – відстоювати свої права, честь і достоїнства на *сходняках*. Кримінальні елементи, які не мали титулу *зłodий у законі*, не мали права голосувати за покарання, вони взагалі не мали права голосувати. «Права» або «качати права» – «відстоювати свою позицію, грубо пригнічувати волю іншого; висувати свої умови і вимагати їх виконання» [6, с. 469]. Арготичне словосполучення досить часто зустрічаємо у засобах масової комунікації, напр.: «Всі, один поперед іншого, хто одягнений, а хто в трусах, посунули на сторожа, вимахуючи у нього перед носом новенькими редакційними посвідченнями, – буде тут якийсь жлоб **права качати!**» («Високий замок», 06.01.15); «Кремль і його обслугу охопили досада й злість на міжнародні організації, які здавалися такими лохами й беззахисними терпилами, але раптом почали чомусь чинити опір рейдерському захвату й намагаються **качати якісь права**» («День», 22.11.18). Жаргонне словосполучення *качати права* є організуючим началом для створення негативної оцінки контексту, спрямоване на якомога глибше розкриття всіх негативних якостей людини. Жаргонізм видається звичним для українського читача, тобто він розширив сферу свого вживання, став відкритим для суспільства.

Соціально-політичні процеси обумовили мовні перетворення в арголексемі *лапа* – хабар. Давати / дати на лапу кому, крим., жрм. Давати

хабара комусь [8, с. 199], наприклад: *«Лише 5% українців не готові дати «на лапу» лікарю. Про це свідчать результати опитування, яке провела Соціологічна група «Рейтинг». («Високий замок», 09.11.16); «На Полтавщині п'яний водій спробував «дати на лапу» поліцейському» («Деро.ua», 10.08.18); «Є група українських депутатів, яка експлуатує тезу про те, що Банкова хоче «накласти лапу» на антикорупційний суд» («ЗІК», 22.05.18).* У поданих контекстах лексема *лапа* набула соціально-політичної значимості та яскравого пейоративного забарвлення.

У мові кримінального жаргону активно виявляється багатство мовних засобів. Слова набувають нових значень, відбуваються зміни у сполучуваності слів, з'являються нові одиниці й вирази – усе це здебільшого формується і фіксується носіями розмовного мовлення. Лексеми кримінального жаргону вживаються як у прямому, так і в переносному значенні, тобто відбувається процес метафоризації – досить динамічне семантичне явище, яке може виступати і як багаторазовий акт, поряд з основним значенням, напр.: дієслово *купити* – має шість значень. Пряме значення – «придбати за гроші» і п'ять переносних, вживаних у мові аргі – «вкрати»; «обдурити»; «привертати на свій бік підкупом, хабаром»; «спровокувати когось»; «дізнатися про якийсь секрет»; «затримати, арештувати». Наприклад: *«Марченко в танцях: **купилися** на інформаційну бульку?» («Детектор медіа» 17.08.2018); «Київська поліція перевіряє інформацію про **підкуп** виборців через соціальні мережі» («Детектор медіа», 25.02.2019); «Співробітники одного з центральних телеканалів прибули на зустріч, адже хотіли перевірити наявну у них інформацію щодо **підкupu** виборців на даному заході» («Українська правда», 14.06.2019).*

Часто вживається у мові засобів масової комунікації жаргонна лексема *стукач* – донощик, інформатор [8, с. 314]. М.О. Грачов зазначає, що у 60-80-х роках ХХ ст. у просторіччя перейшли такі арготизми: *мент* – міліціонер, *капати* – доносити; *стукач* – донощик; *котитися* – йти [2, с. 229]. Лексема *стукач* утворилася від арготизму *стукач* – нічний сторож, через те, що він

стукав у колотушки і таким чином відганяв злодіїв. Від арготизму *стукач* було утворено структурно-генетичне гніздо із коренем *стук-*: *стукати* – говорити; розказувати; давати свідчення агентам карного розшуку; *стук-бюро* – об'єднання інформаторів у в'язниці, пов'язане з адміністрацією; *стукачок*; *стукалка* [2, с. 353 – 354]. Спостерігаємо активне функціонування арголексеми *стукач* у розмовному мовленні і в сучасних засобах масової комунікації, наприклад: *«Якщо раніше вони могли вільно розмовляти на вулицях, то тепер все більше перешиптуються. Цей страх через «стукачів», які працюють на спецслужби Російської Федерації, виявляючи противників окупаційної влади»* («Високий замок», 21.02.19); *«Якщо я вербував, значить, я такий самий? Виходить, що я агент Кремля, чи хто я є? Там я вербував, там не вербував, та ви розберіться зі своїми стукачами, які несуть невідомо що», – заявив він* («Високий замок», 30.03.18); *«Вирахувати такого стукача була легко. Бо його селили в гуртожиток, де жили іноземці, щоб і там КДБ мав своє око*» («Україна молода», 23.03.15); *«Як ви думаєте, скільки зараз добровільних помічників-стукачів на патріотичній основі? Знаю, що багато з них їздили до Криму в 2014-2015 роках відпочити»* («Цензор», 18.04.18).

Висновки і пропозиції. У сучасних текстах засобів масової комунікації спостерігаємо активне вживання арготичної лексики і входження її у різні сфери мовної комунікації. У текстах ЗМІ можна розглядати арготизми як експліцитний вияв мовної агресії. Аналізовані арготизми втратили основну ознаку – корпоративність, адже вони не закріплені за мовленнєвою практикою певних соціальних, професійних і вікових груп.

У гонитві за ефектом журналісти часто використовують арготичні лексеми. Лінгвісти пояснюють це багатьма причинами: криміналізацією суспільної свідомості, посиленням позицій кримінального світу, зняття табу з арго, лібералізацією суспільних стосунків, відсутністю ефективних лексичних еквівалентів у нормованій мові.

Виражаючи негативну оцінку, арготизми надають мовленню не тільки іронічного характеру, але і згрубілого, адже значно знижують образ об'єкта оцінки, так, що при підтримці інших засобів контексту, ефект від їх вживання межує з мовленнєвою агресією. По суті, змінилися стильові норми публіцистичного стилю, вони рухаються у бік розкутості, свободи і розмовності.

Арготична лексика у свідомості мовців все частіше пов'язується з негативною емоційно-експресивною оцінкою і саме в такій якості використовується у пресі безвідносно до кримінальної тематики публікацій.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що жаргонізована лексика в газетно-журнальних текстах виступає, з одного боку, як текстоутворювальний елемент, з іншого – як засіб впливу на адресата. Одним із потенційних джерел поповнення стилістично зниженої лексики в мові газет є елементи, молодіжного, кримінального жаргонів та жаргонізованої розмовної мови. Насиченість публіцистичного дискурсу жаргонізмами свідчить про тенденцію перетворення жаргонної лексики в наративну норму сучасної мови.

Проблему функціонування жаргону на шпальтах українських газет не оминають увагою. Проникнення жаргонізмів у мову періодики зумовлене насамперед потребою характеризувати середовище певних соціальних груп, а також вживати їх як засіб емоційного висловлення. Активне використання одиниць жаргонізованої розмовної мови, кримінального та молодіжного жаргонів у мові українських засобів масової інформації засвідчує, що вони виходять за межі свого традиційного усно-розмовного вживання в соціальних діалектах і слугують засобами експресивізації газетних текстів.

Використання субстандартної лексики в мові публіцистики початку XXI ст. є одним із важливих компонентів динамічних змін у мові. Ця лексика виконує оцінну та експресивну функції, сприяє реалізації принципу діалогічного мовлення, тобто контактовстановлення з читачем, оскільки вживання цих слів є засобом стилізації неофіційного, невимушеного спілкування. Стилістично

знижена лексика привертає увагу споживача інформації, хоч автори в такий спосіб іноді й порушують загальноновизнані етично-моральні норми.

Список літератури:

1. Береговская Э. М. Молодежный сленг: формирование и функционирование. *Вопросы языкознания*. 1996. № 3. С. 32–41.
2. Грачев М.А. От Ваньки Каина до мафии. Прошлое и настоящее уголовного жаргона. СПб: Авалон, 2005. 338 с.
3. Грачев М.А. Язык из мрака: блатная музыка и феня. Словарь. Нижний Новгород, из-во «Флокс», 1992. 207 с.
4. Масенко Л.Т. Нариси з соціолінгвістики. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 243 с.
5. Митрофанов Е. В., Никитина Т. Г. Молодежный сленг: Опыт словаря. М.: 1994. 340 с.
6. Мокиенко В. М., Никитина Т.Г. Большой словарь русского жаргона. СПб.: Норинт, 2000. 720 с.
7. Ніколашина Т. Зооморфізми в жаргонно-сленговій комунікації// [http // revistas.ucm.es /fll /15781763 articulos / ESLC 0808110125A.PDF](http://revistas.ucm.es/fll/15781763/articulos/ESLC0808110125A.PDF).
8. Ставицька Л. Український жаргон. Словник: Містить близько 4070 слів і понад 700 стійких словосполучень. К.: Критика, 2005. 496 с.
9. Третяк Н. В. Жаргонна лексика в друкованих ЗМІ (номінативно-експресивна функція) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». К.: 2008. 20 с.

Levchenko T. SUBSTANDARD VOCABULARY IN THE LANGUAGE OF MASS MEDIA (on the material of criminal slang)

The article analyzes substandard vocabulary, that contains a great power of expression and emotional inspiration and formerly is considered as a specific mean of language of mass media. Criminal slang much clearer, than any other

substandard vocabulary, appears in the language of mass media, showing the evaluative, expressive or emotional coloration.

It was noticed, that one of the dynamic processes of modern Ukrainian language is zhargonization of the language and speaking because of many reasons. One of them is democratization of social communication, caused by interaction of literary language and non-codified sub-system, the action of the media, that spread criminal slang as an expressive mean and addiction to slang among wide sections of the population. The scope of the zhargonization reached such a level, that linguists started to talk about the formation of general slang, intermediate formation on the border of literary language and social dialects, to call it a special functional-stylistic category, general slang, inter-slang, slanged spoken language.

It was discovered, that substandard vocabulary is an effective mean of the evaluation, humor and satire. But here it, without losing its own specific coloration, gets new stylistic functions, related to the main focus of journalism – to be a mean of imagery and expressiveness. The most expanded in the language of mass media are lexemes of criminal slang, that are a part of substandard vocabulary.

It was proved, that criminal slang is a very good mean of sharp imagery characteristic of some negative features of publications' heroes. Such units, as a rule, with great expressive force judge negative features – selfishness, greed, curiosity, persistence and are used in publications on theme of government, politics, elections, economical sphere, money.

A big number of lexemes of criminal slang cross the border of corporative slang and enrich the fund of general slang, widely functioning in oral use and in the mass media. Each of the analyzed lexeme is subordinated to a certain author's direction and carries a certain stylistic load.

Key words: *argot, criminal slang, language of mass media, substandard vocabulary.*